

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

امهال دین و آثار حقوقی آن

در

نظام بانکی ایران

نگارنده:

ستار شیرعالی

زمستان ۱۴۰۲

سرشناسه	شیرعالی، ستار، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور	امهال دین و آثار حقوقی آن در نظام بانکی ایران / نگارنده ستار شیرعالی
مشخصات نشر	تهران: جاودانه، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری	۱۹۶ ص.
شلیک	۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۸۴۴-۰
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابنامه: ص. ۱۷۱ - ۱۷۸.
موضوع	بانک و بانکداری (فقه) — ایران
موضوع	Banking law (Islamic law) — Iran
موضوع	بانک و بانکداری — جنبه های حقوقی
موضوع	Banks and banking — Legal aspects
موضوع	بانک و بانکداری — جنبه های مذهبی — اسلام
موضوع	Banks and banking — Religious aspects — Islam
موضوع	عقود و ایقاعات (فقه) — ایران
موضوع	Contracts (Islamic law) — Iran
رده بندی کنگره	BP۱۹۸/۶
رده بندی دیویی	۳۹۷/۳۷
شماره کتابشناسی ملی	۹۴۷۷۶۱۱

عنوان کتاب: امهال دین و آثار حقوقی آن در نظام بانکی ایران

مؤلف: ستار شیرعالی

ناشر: انتشارات جاودانه

مدیر تولید: رضا خسروان

نوبت و سال چاپ: اول، ۱۴۰۲

قطع و تیراژ: وزیری - ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۱۸۰,۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۵۸-۸۴۴-۰

واحد تولید: ۶۶۴۹۵۲۷۵ و ۰۲۱-۶۶۴۸۲۸۳۰

دفتر فروش تهران: ۰۲۱-۶۶۹۵۵۶۴۳ - ۰۲۱-۶۶۴۸۶۱۱۵

دفتر فروش اصفهان: ۰۳۱-۳۳۲۰۵۰۰۵ - دفتر فروش رشت: ۰۱۳-۳۳۲۶۵۱۱۳

www.jangal.com

کلیه حقوق این اثر برای مؤلف محفوظ می باشد.

پیشگفتار

کتاب پیش رو که از تألیفات اخیر جناب آقای دکتر شیرعالی است به یکی از معضلات مهم در بازار پول و به ویژه در نظام حقوقی ایران می‌پردازد و راه‌گشای معضلاتی می‌باشد که گریبان‌گیر نظام مالی و پولی ایران شده است. وضعیت موجود و دور باطل معوقات و تاخیر در بازپرداخت تسهیلات بانکی حکایت از یک اشکال اساسی در پرداخت تسهیلات بانکی و وصول مطالبات بانکی در مواعید قراردادی دارد. این معضل قبل از آنکه مربوط به بانک‌ها و ساختار حقوقی و قراردادی پرداخت تسهیلات، اخذ تضامین و وصول مطالبات باشد، به سیاست‌های پولی کلان کشور به ویژه کسری بودجه و افزایش نقدینگی ارتباط دارد که فرایند عادی اخذ تسهیلات و بازپرداخت را مختل کرده و زمینه را برای معوقه شدن مطالبات بانک‌ها آماده می‌کند. این دور باطل تبعات متعدد و زیان باری برای نظام بانکی و بازار پول ایران در پی دارد که لاجرم هزینه تمام شده و قیمت پول را در بازار پول ایران افزایش داده و فعالیت‌های صنعتی و تولیدی را در مضیقه مالی قرار می‌دهد. در حالی که نکول و تاخیر در انجام تعهدات پولی در تمامی بازارهای پول و نظام های بانکی امری است متداول، در نظام پولی و بانکی ایران به دو دلیل با وضعیت بغرنجی مواجه هستیم که معضل را مضاعف کرده است. تورم و حجم نقدینگی از یک طرف و پیچیدگی قراردادهای بانکی در ایران از طرف دیگر؛ در مواجهه با این معضل رویکردهای مختلفی در سطوح خرد و کلان می‌تواند در دستور کار قرار گیرد. شاید بهترین علاج این باشد که اصولاً از ایجاد معوقات با در پیش گرفتن سیاست‌های پولی کلان از یک طرف و طراحی چهارچوب‌های قراردادی و نظام وثیقه و تضمین کارآمد جلوگیری شود. روشن است که این رویکرد باید اولویت داشته باشد ولی در غیاب سیاست‌های پولی اصولی و کارآمد، چاره‌ای به غیر از ابداع راه کارها و ساختارهای قراردادی برای باز سازی یک روابط قراردادی مختل شده وجود ندارد.

در این راستا هم از نظر سیاست کلی پولی کشور و نیز برنامه عملی هر بانک تجدید ساختار قراردادی و امهال راه حل نهایی خواهد بود.

در همین راستا، بانک‌ها و مؤسسات اعتباری با تمسک به مبانی فقهی و حقوقی، به منظور به کارگیری ابزارهای حقوقی و قانونی کارآمد و اعمال مساعدت و نیز جلوگیری از بروز مشکلات اقتصادی و یا کاهش آثار ناشی از عدم پرداخت به موقع مطالبات، اقدام به انعقاد قراردادهای امهال دین با تقسیم بندی عقود به مشارکتی و غیرمشارکتی می‌نمایند. امهال مطالبات ناشی از عقود مشارکتی از طریق تمدید قرارداد، قبل و پس از سررسید قرارداد امکان پذیر است. در قراردادهای مبتنی بر عقود غیرمشارکتی نیز امهال مطالبات از طریق تقسیط مجدد و تجدید قرارداد صورت می‌پذیرد. کتاب جناب آقای دکتر شیر عالی نشان می‌دهد که امهال مطالبات غیرجاری در مسیر مقررات گذاری و اجرایی با چالش‌هایی چون علل ایجاد مطالبات غیرجاری، عدم توجه به ظرفیت‌های حقوقی عقود جایگزین و نیز عدم تخصص‌گرایی مراجع قضایی و تشکیلات احکام قضایی مواجه است. در کتاب حاضر برای برون رفت از چالش‌ها فوق‌الذکر اصلاح متون قراردادی، بازنگری در مقررات بانکی و جلوگیری از تعدد مراجع قانون‌گذاری و نیز ایجاد شعب تخصصی محاکم قضایی بعنوان راه حل مطرح شده است.

کتاب حاضر به چالش‌های تجدید روابط قراردادی و امهال در فرایند وصول مطالبات بانکی در پرتو نظام حقوق قراردادهای ایران می‌پردازد. اصولاً این رویکردی که از سوی بانک مرکزی پی‌گیری می‌شود و در دستورالعمل‌های مربوطه منعکس شده است، به دنبال یک راه حل خرد و کوتاه مدت برای حل مشکل تاخیر در بازپرداخت مطالبات بانک‌ها است و در کتاب حاضر تبعات قراردادی این نوع راه‌حل‌ها از طریق تفکیک شقوقی که اجازه تجدید یا تغییر شرایط بازپرداخت دیون معوقه بدهکاران بانکی را مطرح و بررسی می‌کند. با توجه به محدودیت‌هایی که نظام حقوق قراردادهای بانکی برای هر گونه تغییر و یا امهال مطالبات بانکی از نظر اجتناب از

اخذ ربا مواجه است تنگناهای حقوقی و نیز خطراتی برای بانک‌ها از نظر از دست دادن حقوق خود در فرایند امهال وجود دارد. بنابراین در مقایسه با نظام های بانکی متعارف، امهال در حقوق ایران به ویژه در مورد تسهیلات عقود مشارکتی که نهایتاً در قالب قرارداد فروش اقساطی و یا اجاره به شرط تملیک ظهور پیدا می‌کند، قطعاً مشکلات عدیده‌ای را در پی دارد که از جمله نحوه انتقال حقوق بانک‌ها در قراردادهای اولیه به قراردادهای بعد از اعمال امهال به ویژه از نظر حفظ حقوق عینی و رهنی بانک‌ها به دلیل خطر تبدیل تعهد می‌توان اشاره کرد. به نظر می‌رسد که هدف از تصویب "دستورالعمل اجرایی نحوه‌ی امهال مطالبات مؤسسات اعتباری" ساماندهی شرایط فعلی با توجه به عدم وجود ساز و کاری مدون و دقیق بوده است اما در عمل حتی این دستورالعمل نیز نمی‌تواند خطراتی را که برای بانک‌ها در این فرایند وجود دارد را رفع نماید.

امید است این اثر ارزشمند مورد توجه قانون‌گذاران و مقامات پولی و بانکی کشور در جهت رفع مشکلات مربوط به معوقات بانکی و در پیش گرفتن راه حل‌های قانونی و قراردادی مناسب برای امهال، تجدید و یا تمدید قراردادهای تسهیلاتی قرار گیرد.

محمود باقری

دانشیار حقوق مالی دانشکده حقوق و علوم سیاسی

دانشگاه تهران

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات

- ۱-۱ مقدمه ۱
- ۱-۲ نظام بانکداری ۵
- ۱-۳ خلاصه فصل ۶

فصل دوم: مفاهیم

- ۲-۱ مفاهیم ۹
- ۲-۱-۱ امهال دین ۹
- ۲-۱-۲ استمهال ۱۰
- ۲-۱-۳ قراردادهای بانکی ۱۰
- ۲-۱-۴ مطالبات غیرجاری و مهلت دار ۱۰
- ۲-۲ بازار پول و ویژگی‌های آن ۱۲
- ۲-۳ شیوه‌های تخصیص منابع در نظام بانکداری ایران ۱۴
- ۲-۳-۱ اعطای قرض الحسنه، ایجاد دین و مهلت قراردادی ۱۶
- ۲-۳-۲ قراردادهای مبادله‌ای ۱۸
- ۲-۳-۳ قراردادهای مشارکتی ۱۹
- ۲-۳-۴ سرمایه‌گذاری مستقیم ۲۱
- ۲-۴ دلایل شکل‌گیری مطالبات معوق بانکی ۲۳
- ۲-۵ ساز و کارهای اجرایی مانع انباشت مطالبات غیرجاری ۲۵
- ۲-۵-۱ اعتبار سنجی ۲۸
- ۲-۵-۲ بیمه تسهیلات بانکی ۳۰
- ۲-۵-۳ اعطای تسهیلات متضمن سود بیشتر با ریسک کم ۳۳

فصل سوم: مبانی امهال و عقود مورد استفاده آن

- ۳-۱ مبانی فقهی امهال دین در مطالبات غیرجاری بانکی ۳۷

۳۷	۳-۱-۱ وجوب ادای دین
۴۰	۳-۱-۲ وجوب تکسب
۴۰	۳-۱-۳ قاعده‌ی لاضرر
۴۲	۳-۱-۴ وجوب امهال
۴۳	۳-۲ مبانی فقهی عقود مورد استفاده در امهال
۴۳	۳-۲-۱ مبانی فقهی اجاره به شرط تملیک
۴۴	۳-۲-۲ مبانی فقهی مضاربه
۴۶	۳-۲-۳ مبانی فقهی عقود مشارکتی
۴۷	۳-۲-۴ مبانی فقهی خرید دین
۴۷	۳-۲-۵ مبانی فقهی سلف
۴۹	۳-۲ مبانی حقوقی امهال مطالبات غیرجاری
۴۹	۳-۳-۱ قانون مدنی
۵۱	۳-۳-۳ قانون برنامه ششم توسعه
۵۱	۳-۳-۴ دستورالعمل امهال مطالبات غیرجاری
۵۲	۳-۴ مبانی اجتماعی و اقتصادی امهال مطالبات غیرجاری
۵۴	۳-۴-۱ استطاعت‌پذیری بازپرداخت تسهیلات
۵۴	۳-۴-۲ کاهش مطالبات غیرجاری و جرائم تاخیر تادیه
۵۵	۳-۴-۳ متناسب‌سازی بازپرداخت اقساط تسهیلات با درآمدزایی بنگاه‌های اقتصادی

فصل چهارم: آثار امهال مطالبات غیرجاری، چالش‌ها و راهکارها

۵۹	۴-۱ شیوه‌های قراردادی امهال مطالبات غیرجاری در نظام بانکی کشور
۶۰	۴-۱-۱ شیوه‌های قراردادی امهال
۶۰	۴-۱-۱-۱ تمدید قرارداد
۶۱	۴-۱-۱-۲ تجدید قرارداد
۶۲	۴-۱-۱-۳ تبدیل قرارداد
۶۳	۴-۱-۱-۴ عقود مبادله‌ای
۶۴	۴-۱-۱-۵ عقود مشارکتی
۶۵	۴-۱-۲ شیوه‌های ابلاغی

۷۱.....	۴-۱-۲-۱ خرید دین
۷۵.....	۴-۱-۲-۲ سلف
۷۶.....	۴-۱-۲-۳ اجاره به شرط تملیک
۸۴.....	۴-۱-۳ شیوه‌های اجرایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری
۹۱.....	۴-۱-۳-۱ تقسیط بدهی‌های معوقه
۹۶.....	۴-۱-۳-۲ مشارکت مدنی
۱۰۸.....	۴-۱-۳-۳ جعاله
۱۱۴.....	۴-۱-۳-۴ مشارکت کاهنده
۱۱۸.....	۴-۲ چالش‌های تقنینی و قضایی امهال دین در نظام حقوقی ایران
۱۱۹.....	۴-۲-۱ تورم مقررات‌گذاری
۱۲۰.....	۴-۲-۱-۱ ابهامات و ایرادات ماهیتی دستورالعمل نحوه امهال مطالبات مؤسسات اعتباری
۱۲۳.....	۴-۲-۱-۲ ابهامات اجرایی دستورالعمل نحوه امهال مطالبات مؤسسات اعتباری
۱۲۵.....	۴-۲-۲ عدم نظارت و کنترل
۱۲۸.....	۴-۲-۳ عدم توجه به ظرفیت‌های عقود
۱۳۸.....	۴-۲-۴ عدم تخصص‌گرایی مراجع قضایی
۱۳۹.....	۴-۲-۵ ربوی تلقی شدن عقود بانکی
۱۴۱.....	۴-۲-۶ تشتت احکام قضایی
۱۴۹.....	۴-۲-۷ عدم توجه به دلایل عدم پرداخت اقساط تسهیلات
۱۵۱.....	۴-۳ راهکارهای تقنینی و اجرایی
۱۵۳.....	۴-۳-۱ سازوکارهای تقنینی
۱۵۳.....	۴-۳-۲ اصلاح قوانین و بخشنامه‌های پولی و بانکی
۱۵۶.....	۴-۳-۳ تعزیر مالی بدهکاران مامطل

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و راهکارها

۱۶۳.....	۵-۱ نتیجه‌گیری
۱۶۷.....	۵-۲ راهکار
۱۷۱.....	منابع
۱۷۹.....	پیوست‌ها